

**ANALIZA ANTROPOLOGICZNA CIAŁOPALNYCH SZCZĄTKÓW
KOSTNYCH LUDZKICH Z KURHANÓW KULTURY ŁUŻYCKIEJ
W SIEMIROWICACH, GM. CEWICE**

Materiały kostne przekazane mi do opracowania przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku pochodzą z rozległego cmentarzyska kurhanowego ludności kultury łużyckiej, odkrytego w Siemirowicach, gm. Cewice, woj. śląskie, datowanego na IV—V okres epoki brązu. Prace wykopaliskowe prowadzone przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku pod kierunkiem mgr Aleksandry Szymańskiej zakrojone są na kilka lat. W okresie trzech sezonów obejmujących lata 1971—1973 rozkopano 13 kurhanów, z których część była w mniejszym lub większym stopniu naruszona¹.

Badania antropologiczne materiałów kostnych są wykonywane w zależności od ich nagromadzenia. W artykule tym przedstawiono zatem analizę szczątków kostnych wydobytych w czasie tych trzech sezonów. Do chwili zakończenia badań całego cmentarzyska informacje będą ułamkowe, ponieważ analiza nasza ogranicza się jedynie do opisu pochówków i do przedstawienia podstawowych wiadomości dotyczących liczby, płci i wieku osób pochowanych w poszczególnych kurhanach.

Brak jednolitych metod wydobywania przepalonych kości z różnych form pochówków, w tym również z kurhanów, w dużym stopniu utrudnia zarówno wstępną analizę, jak i dalszą interpretację, na przykład ustalenie liczby osób czy zorientowanie się w sposobie składania kości do grobu. Zły stan zachowania materiału, wyrażający się niewielką ilością oraz małymi rozmiarami fragmentów kostnych, dodatkowo pogłębia wspomniane trudności. Należy podkreślić, że materiał kostny wydobyty z 13 kurhanów cmentarzyska w Siemirowicach, należy do źle zachowanych.

¹ Wszelkie dane archeologiczne związane z opisanym obiektem oraz odręczne szkice planów otrzymałam od pani mgr Aleksandry Szymańskiej, której serdecznie za to dziękuję.

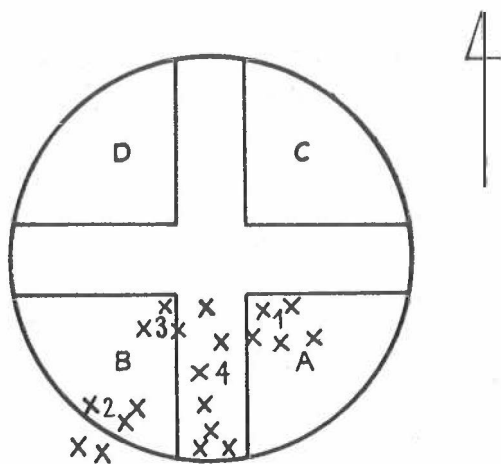
OPIS MATERIAŁU

Ogólną cechą materiałów kostnych wydobytych z rozkopanych kurhanów jest: niewielka ich ilość, małe rozmiary fragmentów oraz prawie jednolita, jasna barwa. W większości fragmenty kostne nie przekraczają wymiarów 1×1 cm; pozostałe mieszczą się w granicach 3×5 cm, przy czym jest ich bardzo mało. Jednolita, jasna barwa szczątków kostnych świadczy o wysokiej temperaturze stosu ciałopalnego. Fragmenty o zabarwieniu popielatym lub czarnym, świadczącym o niecałkowitym przepaleniu kości, stwierdzono jedynie w paru wypadkach. Znaleziono też kilka fragmentów barwy brązowej, ziemistej lub prawie białej, spowodowanej warunkami, w jakich kości przebywały (na przykład kości o zabarwieniu kredowobiałym znajdujemy na powierzchni kurhanu, gdzie narażone na działanie promieni słonecznych i wody uległy wybieleniu).

Kurhany zbadane w 1971 roku

Kurhan I

Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie I przedstawia rycina 1. Część szczątków kostnych leżała między kamieniami pokrywającymi kurhan (ryc. 1, skupisko 1)², część stanowiła niewielkie skupisko u podnóża kurhanu (ryc. 1, skupisko 2), największą ilość kości znaleziono w kurhanie (ryc. 1, skupisko 3 i 4). Wszystkie kości znajdowały się w

Ryc. 1. Siemirowice, gm. Cewice. Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie I

Fig. 1. Siemirowice, Cewice district. Distribution of bone remains in barrow I

² Wszystkie oznaczenia liczbowe na rycinach odpowiadają oznaczeniom w tekście.

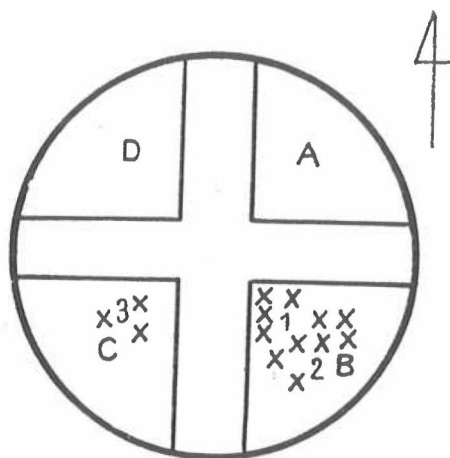
południowej części kurhanu. W sumie zebrano około 720 g fragmentów. Są to: wycinki kości sklepienia czaszki grubości od 2 do 4 mm, na fragmentach kości ciemieniowych zachowane są szwy, przy czym w obrębie szwu strzałkowego blaszka wewnętrzna jest częściowo zarośnięta, szew węglowy w bocznych swych odcinkach, głównie w okolicy punktu „ast”, jest również częściowo zarośnięty od wewnątrz, w pozostałych odcinkach zazębienia szwu są wyraźne; fragmenty kości czołowej z lekko zaznaczonymi łukami brwiowymi (I) i tępym brzegiem nadoczołowym; 2 drobne wycinki części skalistych oraz 2 — łuski z fragmentem otworu słuchowego zewnętrznego kości skroniowych; kawałek wyrostka skrzydłowego kości klinowej; wyrostek czołowy lewej szczęki; fragmenty trzonu z drobnymi zębodołami dla przednich zębów oraz uszkodzony wyrostek kłykciowy o wymiarach około 17/6 mm żuchwy; 2 uszkodzone zęby przedtrzonowe z obszernymi komorami. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono: wycinki żeber, wyrostki stawowe kręgów, kawałki brzegu bocznego łopatki, głowę kości promieniowej o wymiarze 18 mm, wycinek kości biodrowej, fragment głowy kości udowej lub ramiennej, całą kość trójgraniastą, wycinki kości stępu: skokowej, obu kości łódkowatych i klinowatej środkowej, fragment V kości śródstopia oraz wycinki trzonów kości długich.

Są tu fragmenty większości kości z różnych części szkieletu: czaszki, tułowia oraz kończyn górnych i dolnych. Określenie kości ze względu na niewielkie rozmiary fragmentów jest trudne. Występują tu niewątpliwie fragmenty kości delikatnej budowy, o słabo rozwiniętej rzeźbie, jak i fragmenty kości masywniejszej budowy. Być może opisane szczątki kostne należą do dwóch osób dorosłych — kobiety (?) i mężczyzny (?), zmarłych przed 30—35 rokiem życia.

Kurhan II

Kości zebrano spomiędzy kamieni (ryc. 2, skupisko 2 i 3) oraz górnej warstwy kurhanu (ryc. 2, skupisko 1). Większość z nich była rozwleczona (ryc. 2, skupisko 2 i 3). Wszystkie kości były zlokalizowane w południowej części kurhanu. Kości jest niedużo (10 g), mają barwę brązową i żółtawą. Kilka lepiej zachowanych to: wycinki kości sklepienia czaszki grubości od 2 do 5 mm z dobrze zachowanymi zazębieniami szwu strzałkowego i węglowego; kawałek części skalistej kości skroniowej; część boczna kości potylicznej z zachowanym kanałem nerwu podjęzykowego oraz fragmenty trzonów kości długich o grubości substancji zbitej, nie przekraczającej 5 mm.

Kości są źle zachowane. Na podstawie szwów można przyjąć, że

Ryc. 2. Siemirowice, gm. Cewice.
Rozmieszczenie szczątków kostnych
w kurhanie II

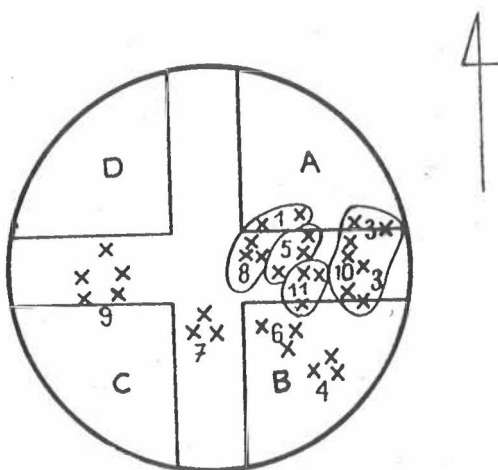
Fig. 2. Siemirowice, Cewice district.
Distribution of bone remains in
barrow II

przynajmniej część szczątków należy do osoby dorosłej zmarłej przed 30 rokiem życia.

Kurhany zbadane w roku 1972

Kurhan VI

Kości w kurhanie VI były rozmieszczone w środkowym jego pasie (wschód — zachód), przy czym większość pochówków znajdowała się w części wschodniej pasa (ryc. 3). Kości występowały w kilku skupiskach — popielnicach, tworząc większe lub mniejsze obiekty: pierwszy obiekt

Ryc. 3. Siemirowice, gm. Cewice.
Rozmieszczenie szczątków kostnych
w kurhanie VI

Fig. 3. Siemirowice, Cewice district.
Distribution of bone remains in
barrow VI

oznaczony jako grób zawierał 3 lub 4 popielnice, znajdował się we wschodnim świądku i częściowo w ćw. AB (ryc. 3, nr 1, 3, 5, 8, 10 i 11); drugi, zawierający prawdopodobnie popielnicę, odkryto niedaleko „grobu” w ćw. B (ryc. 3, nr 6), trzeci, prawdopodobnie też z popielnicą, odsłonięto nieco na południowy wschód od obiektu nr 6 (ryc. 3, nr 4), czwarty, być może również z popielnicą, odkryto w świądku południowym (ryc. 3, nr 7), piąty obiekt, z popielnicą, zlokalizowany był w świądku zachodnim i częściowo w ćw. C (ryc. 3, nr 9).

W grobie zawierającym 3 lub 4 popielnice kości były przemieszane. Zebrano je do kilku kartonów. Ostatecznie udało się wyodrębnić tu cztery zespoły oznaczone na rycinie 3 następującymi numerami: pierwszy zespół — nr 3 i 10, drugi — nr 11, trzeci — nr 5 i czwarty — nr 1 i 8.

W zespole pierwszym (ryc. 3, nr 3 i 10) jest około 1015 g szczątków kostnych. Większość z nich ma barwę jasną i tylko nieliczne wycinki: kości sklepienia czaszki, kręgosłupa i kości udowej — mają zabarwienie beżowo-popielato-czarne. Są to szczątki osoby dorosłej, gdyż kości sklepienia czaszki są dosyć grube (do 5 mm), odcinek szwu strzałkowego (*pars obelica*) jest prawie całkowicie zarośnięty, inne szwy są zarośnięte od wewnątrz. Wyjątek stanowi jedynie niewielki nie zarośnięty odcinek szwu węglowego. Na części oczodołowej kości czołowej zachowany łuk brwiowy jest słabo zaznaczony (I), natomiast brzeg nadoczodołowy jest tępy. Guzowatość potyliczna zewnętrzna jest miernie rozwinięta (II). Obie części skaliste kości skroniowych są niewielkie. Również na zachowanych fragmentach żuchwy uszkodzony wyrostek kłykciowy jest mały, a rzeźba — delikatna. Z kości pozaczaszkowych zwracają uwagę wycinki kości udowej i piszczelowej. Wprawdzie rzeźba ich jest miernie rozwinięta, jednak grubość substancji zbitej jest znaczna i wynosi 6—8 mm. Występują tu również liczne, niestety bardzo małe, kawałki nasad kości długich ze śladami po chrząstce i wycinek kości sklepienia czaszki z wyraźnymi szwami oraz kość zwierzęca.

Wydaje się, że większość kości należy do osoby dorosłej zmarłej między 35 a 45 rokiem życia. Trudno ustalić płeć tej osoby, gdyż występujące tu nawet dosyć liczne cechy są charakterystyczne zarówno dla szkieletu kobiecego o masywnej budowie, jak i męskiego o budowie delikatnej. Fragmenty szkieletu dziecka prawdopodobnie dostały się tu z zespołu nr 11 (ryc. 3).

W skupisku nr 11 (ryc. 3) stwierdzono około 190 g kości. Są one w większości barwy żółtopopielatej, co świadczy o niezbyt wysokiej temperaturze stosu. Kości te są charakterystyczne dla szkieletu dziecka, wycinki kości sklepienia bowiem są bardzo cienkie (1—2 mm), szwy są otwarte, na nasadach kości długich, a także innych kości zachowały się wyraźne rowki świadczące o występowaniu chrząstki wzrostowej, czyli

o nie ukończonym procesie kostnienia kośćca. Dziecko zmarło w wieku 2, najwyżej 5 lat.

W trzecim skupisku omawianego grobu, oznaczonym numerem 5 (ryc. 3), było około 670 g szczątków kostnych jasnej barwy. Zachowane wycinki kości sklepienia czaszki, głównie kości ciemieniowych i czołowej, mają grubość 3—4 mm. Szwy częściowo są otwarte, częściowo zarośnięte od wewnątrz. Brzeg nadoczodołowy jest ostry i łuki brwiowe gładkie. Zachowały się też obie części skaliste, kilka wycinków łuski i delikatny wyrostek sutkowy kości skroniowych. Z kości twarzy wymienić należy fragment kości jarzmowej oraz dosyć dużą część lewej szczęki z miernie wysokim podniebieniem. Z żuchwy zachowały się wycinki trzonu z miernie zaznaczoną guzowatością oraz fragmenty gałęzi z wyrostkiem kłykciowym o wymiarze 18/7 mm. Z kości pozaczaszkowych wyróżnić można wycinki żeber i kręgów, bardzo drobne wyrostki krucze obu łopatek, głowę kości promieniowej o wymiarze 19 mm, wyrostki dziobiaste kości łokciowych, a także wycinki trzonów kości długich kończyn górnych. Z kości kończyn dolnych lepiej zachował się guz kulszowy oraz wycinek powierzchni uchowatej kości miednicznej oraz niewielkie fragmenty trzonów kości długich. Budowa kości jest delikatna, rzeźba słabo zaznaczona. Prawdopodobnie są to szczątki młodej kobiety zmarłej przed 30 rokiem życia. Wzrost obliczony na podstawie wymiaru głowy kości promieniowej wynosi 160—164 cm.

W czwartym skupisku (ryc. 3, nr 1 i 8) było około 580 g kości. Są one barwy jasnej, beżowej, kilka — popielatej. Kości sklepienia są cienkie (3—4 mm), szwy — nie zarośnięte i częściowo zarośnięte od wewnątrz. Są też fragmenty kości prawej połowy twarzy: szczęki, kości jarzmowej i część skalista kości skroniowej. Wyrostki dziobiaste żuchwy są małe. Z kości pozaczaszkowych zachowały się wycinki żeber: kręgów, trzonów kości długich i kość łódeczkowata. Delikatna budowa, rzeźba i charakter kości sugerują, że należały one do kobiety, zmarłej między 25 a 35 rokiem życia.

W grobie ze skupiskami 1, 3, 5, 8, 10 i 11 pochowano prawdopodobnie 4 osoby: 3 dorosłe, w tym dwie kobiety zmarłe między 25 a 35 rokiem życia i jedna osoba w wieku 35—45 lat, której płci nie udało się określić, oraz jedno dziecko około 2—5-letnie.

W popielnicy odkrytej w ćw. B (ryc. 3, nr 6) znaleziono około 250 g szczątków kostnych jasnej barwy. Lepiej zachowane to: wycinki grubości 4 mm kości sklepienia czaszki z zarastającymi od wewnątrz szwami oraz wycinki grubości 2 mm barwy białej z wyraźnymi zazębieniami szwu; fragment kości czołowej z lekko zaznaczonym łukiem brwiowym, kawałek dołu żuchwowego; fragment trzonu szczęki; uszkodzony, drobnej budowy

wyrostek kłykciowy żuchwy. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono: wycinki żeber, ułamki wyrostków kręgów szyjnych, małe fragmenty trzonów kości długich kończyn i wycinek rzepki. Niewątpliwie szczątki te należą do dwóch osób: kobiety zmarłej prawdopodobnie między 25 a 30 rokiem życia i kilka tylko fragmentów należy do starszego dziecka, którego większość szczątków znajduje się w skupisku nr 4.

W skupisku nr 4 (ryc. 3) znaleziono około 220 g kości szarozółtej barwy. Lepiej zachowane to: wycinki kości sklepienia czaszki grubości do 3 mm, fragment trzonu żuchwy i 7 ułamków korzeni zębów. Z kości pozaczaszkowych udało się wyróżnić: wyrostki stawowe kręgów, wycinki żeber, kawałek bloczka (uszk.) kości ramiennej, fragmenty nasad kości długich ze śladami po chrząstce i wycinki trzonów kości długich. Kości należą do osoby młodej, zmarłej przed 14 lub 16 rokiem życia.

Kości ze świadka południowego (ryc. 3, nr 7) jest około 250 g, wszystkie barwy jasnej. Lepiej zachowane są wycinki sklepienia czaszki grubości 3—4 mm z otwartymi i częściowo zarośniętymi od wewnątrz szwami; fragment kąta żuchwy ze słabo rozwiniętą rzeźbą i korzenie o szerokich kanałach zębów: trzonowego, przedtrzonowego i jednego trudnego do określenia. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono: wycinki żeber, fragment obojczyka, 2 wyrostki krucze łopatek, wycinek uszkodzonego bloczka i kawałki trzonów kości ramiennych oraz przedramiennych, fragment rzepki, wycinki trzonów kości długich oraz 2 końce dalsze kości strzałkowych. Budowa i rzeźba kości jest delikatna. Należą one prawdopodobnie do kobiety zmarłej między 25 a 35 rokiem życia.

Kości z popielnicy odkrytej w południowo-zachodniej części kurhanu (ryc. 3, nr 9) jest około 540 g. Są one barwy żółtawopopielatej. Z kości czaszki wyróżnić można: wycinki sklepienia grubości 4 mm; fragment kości klinowej; prawą i lewą część skalistą oraz wycinek łuski z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego kości skroniowych; wyrostek podniebienny i zębodołowy szczęki — podniebienie jest głębokie, łuk zębodołowy w kształcie litery „U”; fragmenty gałęzi żuchwy oraz ułamki korony zęba trzonowego. Z kości pozaczaszkowych lepiej zachowały się: liczne kawałki trzonów i wyrostków kręgów ze wszystkich części kręgosłupa — na fragmentach trzonów kręgów krzyżowych widoczne ślady po chrząstce; małe wycinki żeber; uszkodzone wydrążenia stawowe łopatek z nikłymi śladami po chrząstce; fragmenty miednicy; kawałki trzonów i nasad kości długich kończyn dolnych: głowy kości udowej i górnych nasad kości piszczelowych ze śladami po chrząstce oraz kawałki kości stępu. Kości należą do osoby młodocianej, zmarłej prawdopodobnie przed 18 rokiem życia.

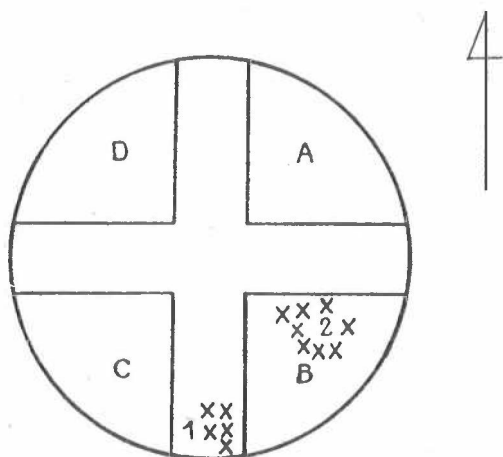
W dolnej części kurhanu VI, na południowo-wschodnim jego krańcu,

znaleziono mały (o wymiarach 1×1 cm, grubości 3 mm) wycinek kości sklepienia czaszki oraz kawałek (długości 1 cm) trzonu kości długiej.

W kurhanie VI pochowano szczątki kostne ośmiu osób, w tym czterech prawdopodobnie kobiet zmarłych między 25 a 35 rokiem życia, dwojga dzieci, z których jedno zmarło przed 14 lub 16 rokiem życia, drugie w wieku 2—5 lat, jednej osoby młodocianej, zmarłej przed 18 rokiem życia, oraz jednej osoby dorosłej, zmarłej między 35 a 45 rokiem, której płci nie udało się ustalić. Kości na ogół są dobrze przepalone, jedynie w popielnicy nr 9 i w skupisku nr 11 przepalone są niecałkowicie.

Kurhan VII

Kości znajdowały się w dwóch skupiskach zlokalizowanych w południowo-wschodniej części kurhanu (ryc. 4, nr 1 i 2). Część z nich zebrano z warstwy powierzchniowej w trakcie usuwania kamieni, większość — w obrębie kurhanu. Kości mają jednolitą, szarozółtawą barwę.

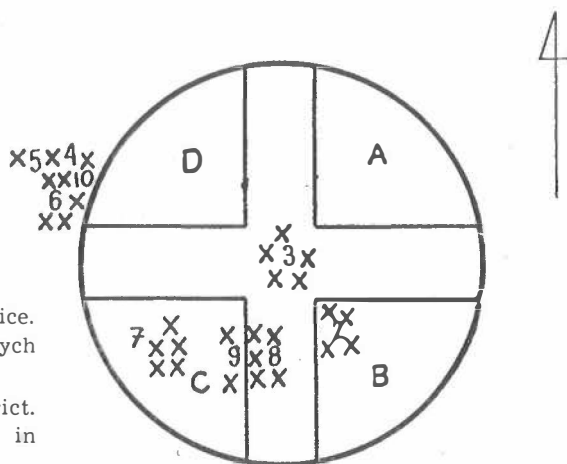
Ryc. 4. Siemirowice, gm. Cewice. Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie VII

Fig. 4. Siemirowice, Cewice district. Distribution of bone remains in barrow VII

Jest ich około 610 g. Z kości czaszki wyróżniono wycinki sklepienia grubości 1—2 mm z wyraźnymi zazębieniami szwów oraz grubsze — 3—4 mm, również z otwartymi szwami; fragment kości czołowej z gładkim łukiem brwiowym i ostrym brzegiem nadoczodołowym; część skalistą dziecka oraz fragmenty łuski z okolicy otworu słuchowego zewnętrznej osoby dorosłej. Z kości pozaczaszkowych wyodrębniono: wycinki żeber, trzonów i nasad kości długich zarówno osoby dorosłej, jak i dziecka. Szczątki kostne należą do kobiety, która nie przekroczyła 30 roku życia, oraz do małego dziecka 3—6-letniego.

Kurhan VIII

Kości rozmieszczone są pośrodku południowej części kurhanu (ryc. 5). Występują one w kilku skupiskach — popielnicach: w ćw. B kości znaleziono w płaszczu kamiennym (ryc. 5, nr 1 i 2), mniej więcej w środkowej części kurhanu odkryto jedną lub dwie popielnice (ryc. 5, nr 3), pośrodku ćw. C z górnej części płaszczu kamiennego wydobyto naczynie z kośćmi (ryc. 5, nr 7) i na świadku południowym, częściowo w ćw. C, odkryto kości i ułamki ceramiki (ryc. 5, nr 8 i 9).

Ryc. 5. Siemirowice, gm. Cewice.
Rozmieszczenie szczątków kostnych
w kurhanie VIII

Fig. 5. Siemirowice, Cewice district.
Distribution of bone remains in
barrow VIII

W płaszczu kamiennym w obrębie ćw. B (ryc. 5, nr 1 i 2) znajdowało się około 95 g niewielkich rozmiarów fragmentów kostnych barwy szarożółtawej. Kilka lepiej zachowanych to wycinki 3—4 mm grubości kości sklepienia czaszki z zarastającą blaszką wewnętrzną szwów, kawałek części skalistej i dołu żuchwowego kości skroniowej, wycinki wyrostków stawowych kręgów szyjnych, żeber, fragment trzonu kości promieniowych ze słabo rozwiniętą guzowatością oraz wycinki trzonów innych, nie rozpoznanych kości długich. Budowa i rzeźba kości jest delikatna, szwy częściowo zarośnięte — prawdopodobnie kości te należą do kobiety zmarłej między 25 a 35 rokiem życia.

Kości z popielnicy lub popielnic odkrytych w środkowej części kurhanu (ryc. 5, nr 3) jest niewiele — 250 g. Część z nich ma barwę szarożółtawą. Stosunkowo dobrze zachowały się wycinki kości sklepienia czaszki. Są wśród nich fragmenty grubości do 4 mm z otwartymi szwami oraz wycinek jedynie blaszki zewnętrznej, bardzo delikatnej budowy, z wyraźnymi zazębieniami szwów. Poza tym wyróżniono: fragment kości klinowej, 3 części skaliste i wycinek łuski z otworem słuchowym ze-

wnętrznym kości skroniowych, kawałek lewej szczęki, 2 uszkodzone wyrostki kłykciowe żuchwy i korzeń zęba trzonowego. Z kości pozaczaszkowych lepiej zachowały się: kawałki żeber i kręgów szyjnych (w tym wycinek kręgu szczytowego), fragment głowy o wymiarze 18 mm i nasady dolnej kości promieniowej, wycinek miednicy oraz trzonów kości długich kończyn dolnych. Kości są miernie przepalone, niekompletne, delikatnej budowy. Należą niewątpliwie do dwóch osób: prawdopodobnie do młodej kobiety zmarłej w wieku 18—25 lat i do małego dziecka — prawdopodobnie noworodka. Wzrost kobiety wynosi 160—164 cm.

W naczyniu odkrytym w górnej części płaszcza kamiennego (ryc. 5, nr 7) było 50 g szczątków kostnych jasnej, beżowej barwy. Lepiej zachował się jeden wycinek grubości do 3 mm kości sklepienia czaszki, 4 fragmenty łuski kości skroniowej i małe kawałki trzonów kości długich. Kości mogą należeć do starszego dziecka, 10—15-letniego, lub do osoby młodocianej, 15—20-letniej.

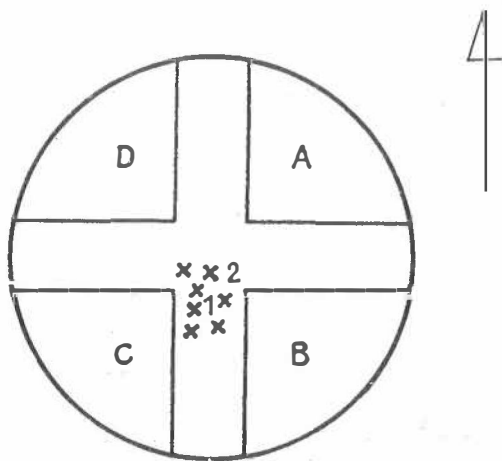
Kości oznaczone na planie numerem 8 i 9 (ryc. 5) stanowiły największe skupisko w kurhanie VIII. Jest ich około 470 g. Część z nich jest jasnej, kilka popielatej, a większość ziemistoszarej barwy. Zachowało się sporo dosyć dużych fragmentów. Są to: liczne wycinki kości sklepienia czaszki grubości 3—6 mm — szwy są otwarte, na wycinku łuski kości potylicznej rzeźba jest wyraźnie (III) wykształcona; fragment kości czołowej z tępym brzegiem nadoczodołowym i drugi — ze słabo wykształconym łukiem brwiowym; jeden mały, drobny, drugi masywny z wybitnym wałem u podstawy, wyrostek sutkowy, dwie prawe i fragmenty dwóch lewych części skalistych oraz 3 wycinki łuski z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego kości skroniowych; wycinek kości jarzmowej; fragment trzonu żuchwy z małymi zębodołami dla zębów przednich i wyrostek kłykciowy o wymiarach 17/6 mm oraz drugi fragment trzonu z rozdwojonym kolcem bródkowym i dalsze dwa bardzo uszkodzone wyrostki kłykciowe żuchwy; fragment korzenia zęba przedtrzonowego. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono: małe wycinki żeber i kręgów piersiowych, wydrążenie stawowe łopatki o wymiarze szerokościowym 23 mm, fragment głowy kości ramiennej (duża), 2 wycinki trzonu kości łokciowej (udało się je skleić), kawałek trzonu kości udowej z miernie rozwiniętą linią chropawą oraz fragment kości piętowej. Kości niewątpliwie należą do dwóch osób dorosłych — kobiety i mężczyzny, którzy nie przekroczyli 35 lat.

W kurhanie VIII pochowano prawdopodobnie 6 osób: trzy kobiety, zmarłe przed 30 rokiem życia, jednego mężczyznę, który nie przekroczył 35 roku, jedno niemowlę i jedno starsze 10—15-letnie dziecko lub osobę młodocianą 16—20-letnią.

Na zachodnim krańcu kurhanu VIII, w pobliżu świadka, odkryto płaski grób zawierający ułamki ceramiki, przemieszane ze szczątkami kostnymi, oraz kilka węgielków drzewnych (ryc. 5, skupisko 4, 5, 6 i 10). Kości o jasnej barwie jest około 220 g. Lepiej zachowane to: wycinki kości sklepienia są cienkie — 1—3 mm, szwy — otwarte; fragment korzenia zęba (?) o dużym kanale; wycinek drobnej kości jarzmowej. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono: wycinki żeber, wyrostek kołczysty kręgu lędźwiowego oraz fragmenty trzonów kości długich, w tym — przedniego brzegu piszczeli. Kości, a przynajmniej część z nich, należą do osoby młodej, około 18—25-letniej.

Kurhan IX

Większość znalezionych w tym kurhanie kości znajdowała się w zgniecionym naczyniu, usytuowanym centralnie, część kości znajdowała się poza naczyniem (ryc. 6, nr 1 i 2). Kości są barwy jasnej, drobno połamane, tak że na ogólną ilość, wynoszącą 750 g, jedynie 200 g można

Ryc. 6. Siemirowice, gm. Cewice. Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie IX

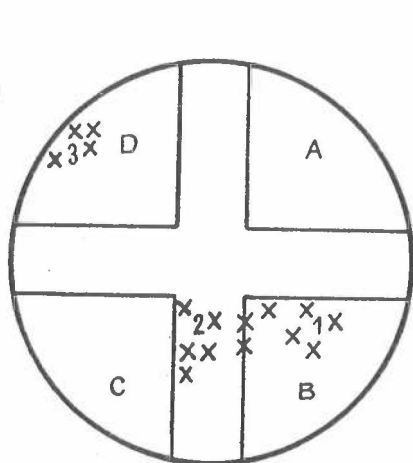
Fig. 6. Siemirowice, Cewice district. Distribution of bone remains in barrow IX

określić dokładniej. Z kości czaszki zachowały się: wycinki sklepienia grubości 3—4 mm — szew strzałkowy jest częściowo otwarty, częściowo zarośnięty od wewnątrz, szew węglowy jest otwarty; wycinek kości czołowej i klinowej; prawa i lewa część skalista kości skroniowych i wyrostek czołowy prawej kości jarzmowej. Z żuchwy zachował się fragment trzonu z małymi zębodołami i wycinek gałęzi. Z kości pozaczaszkowych czytelne są: fragmenty wszystkich grup kręgów, wycinki żeber, wyrostek kruczy oraz fragment wydrążenia stawowego łopatki, dolne końce obu kości ramiennych, fragment trzonu z delikatnie zaznaczoną

guzowatością i wyrostkiem dziobiastym oraz nasada dolna kości łokciowej, nasada dolna kości promieniowej, kość półksiężycowata i wycinki kości długich rąk, fragmenty kości miednicznych, kawałki trzonów kości udowych i piszczelowych, wycinek kości strzałkowej (długości 5 cm) o regularnych brzegach i gładkich powierzchniach, fragment rzepki, kości skokowej i klinowatej przyśrodkowej oraz wycinki kości długich stóp. Słabo rozwinięta rzeźba, niewielka grubość zarówno kości sklepienia, jak i substancji zbitej kości długich sugerują, że kości te należą do kobiety. Stan szwów pozwala przypuszczać, że osoba ta zmarła między 30 a 35 rokiem życia. W kurhanie IX zatem pochowano szczątki jednej osoby.

Kurhan XIII

Kości znaleziono w trzech miejscach (ryc. 7, nr 1, 2 i 3). Kości oznaczone numerem 1 leżały między kamieniami; są to tylko 4 fragmenty kości sklepienia czaszki grubości 2 mm z otwartymi szwami. Około 40 g fragmentów znaleziono w warstwie głębszej w południowym świadku. Kości w połowie mają barwę jasną — beżową, w połowie żółtawą. Wycinki kości sklepienia są również bardzo cienkie (1,5—2 mm), szwy — otwarte. Prócz tego znaleziono tu fragmenty kości długich deli-

Ryc. 7. Siemirowice, gm. Cewice.
Rozmieszczenie szczątków kostnych
w kurhanie XIII

Fig. 7. Siemirowice, Cewice district.
Distribution of bone remains in
barrow XIII

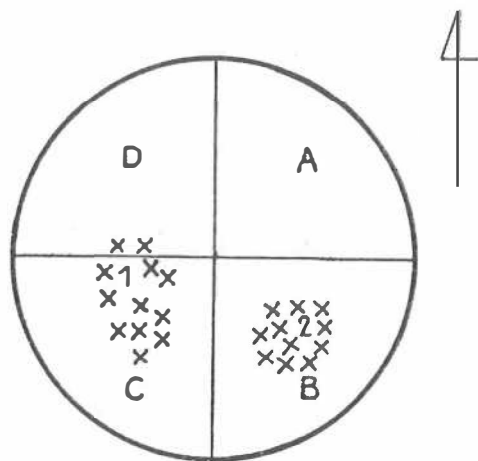
katnej budowy z substancją zbitą o grubości 4 mm. W dolnej części kurhanu, w jego północno-zachodniej części (ryc. 7, nr 3) znaleziono 7 wycinków kości sklepienia czaszki grubości 2—3 mm oraz 3 kawałki trzonów kości długich o jasnym zabarwieniu oraz 5 fragmentów trzonów kości długich barwy szaroziemistej, a także węgielki. Kości ze wszy-

stkich trzech skupisk są podobne: bardzo delikatne i nieco masywniejsze, Wydaje się, że należą one do dzieci: małego — 2—3-letniego oraz starszego — 8—14-letniego.

Kurhany zbadane w 1973 roku

Kurhan XXI

W kurhanie XXI kości znajdowały się w popielnicy oznaczonej numerem 1, zlokalizowanej w południowo-zachodniej części kurhanu (ryc. 8, nr 1) oraz w ćw. B (ryc. 8, nr 2); kości zebrano do jednego kartonu. Z około 290 g szczątków kostnych jasnej barwy lepiej zachowały się: fragmenty kości ciemieniowych i łuski potylicznej — w obrębie zachowanych wycinków szwów: węglowego i strzałkowego, blaszka wewnętrzna jest w początkowym okresie zarastania; wycinek łuski kości potylicznej ze słabo zaznaczoną (I) guzowatością; 2 fragmenty łuski z okolicy dołu żuchwowego i otworu słuchowego zewnętrznego oraz prawa część skalista kości skroniowych; skrzydło większe kości klinowej; kawałek

Ryc. 8. Siemirowice, gm. Cewice.
Rozmieszczenie szczątków kostnych
w kurhanie XXI

Fig. 8. Siemirowice, Cewice district.
Distribution of bone remains in
barrow XXI

trzonu szczęki; lewa kość jarzmowa o płaskiej powierzchni przedniej; 4 wycinki trzonu z małymi zębodołami, uszkodzony i drobny wyrostek stawowy żuchwy; korzenie dwóch zębów trzonowych i jednego przedtrzonowego z obszernymi komorami i kanałami. Z kości pozaczaszkowych należy wymienić: niewielkie kawałki żeber i kręgów, 4 wycinki łopatk, w tym wydrążenie stawowe o szerokości 23 mm, fragment trzonu i bloczka kości ramiennej, trzonu kości łokciowej, kawałki trzonów

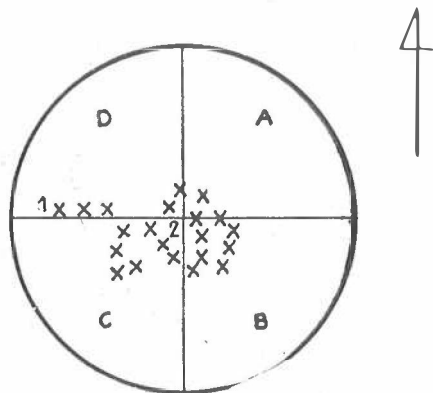
o długości 4—5 cm oraz głowę o wymiarze 19 mm kości promieniowej, wycinki długich kości rąk, kawałki kości miednicznych. Jest też stosunkowo masywnej budowy fragment prawdopodobnie kości udowej; odnosi się wrażenie, że należy on do innego szkieletu. Poza tym występują tu jeszcze nieliczne fragmenty kości małego dziecka, jak: wycinki kości sklepienia grubości 1,5—2 mm z zazębieniami szwów, prawa część skalista i kawałki bardzo delikatnej budowy trzonów kości długich.

W kurhanie XXI w popielnicy złożono szczątki kostne młodej kobiety, która nie przekroczyła 35 roku życia, oraz małego dziecka, zmarłego prawdopodobnie między 2 a 4 rokiem życia.

Kurhan XXVI

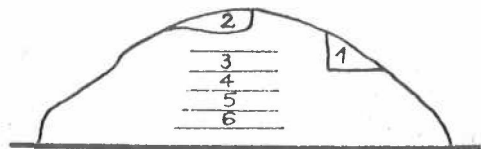
W kurhanie XXVI znajdował się grób, prawdopodobnie zbiorowy, zlokalizowany centralnie. Kości występowały już w płaszczu kamiennym (ryc. 9a, nr 1 i 2) oraz w kolejnych warstwach, kilka w stosie oraz w jamie znajdującej się w najniższej warstwie kurhanu (ryc. 9b, nr 3—6). Ogółem z całego kurhanu zebrano około 890 g kości. Wszystkie ułamki kostne mają jednolitą jasną barwę i tylko jeden wycinek kości sklepienia o grubości 6 mm jest szarobrazowy.

Lepiej zachowane fragmenty to: wycinek łuski kości potylicznej grubości do 7 mm ze słabo zaznaczoną rzeźbą i zarastającym od wewnątrz

Ryc. 9a. Siemirowice, gm. Cewice. Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie XXVI

Fig. 9a. Siemirowice, Cewice district. Distribution of bone remains in barrow XXVI

Ryc. 9b. Siemirowice, gm. Cewice. Układ szczątków kostnych w przekroju pionowym kurhanu XXVI

Fig. 9b. Siemirowice, Cewice district. Arrangement of bone remains in a vertical cross section of barrow XXVI

szwem węglowym oraz kawałki kości ciemieniowych o grubości 4—5 mm i 1—2 mm; prawa i w dwóch kawałkach lewa część skalista oraz fragment dołu żuchwowego kości skroniowej; wycinek kości jarzmowej; 3 fragmenty szczęki. Z żuchwy zachowały się 3 wycinki trzonu, kąt o gładkich powierzchniach oraz drobny, zniszczony wyrostek kłykciowy. Są też bardzo zniszczone fragmenty zębów trzonowych i innych. Z kości pozaczaszkowych można wyróżnić: wycinki żeber, fragmenty trzonów kręgów dziecka ze śladami po chrząstce, w tym pierwszy kręg krzyżowy, oraz wycinki kręgów osoby dorosłej — głównie piersiowych i lędźwiowych, 7 fragmentów łopatek, w tym wyrostek barkowy oraz wyrostek kruczy, wycinki trzonów kości długich kończyn górnych, w tym kości dziecka, głowę kości promieniowej o wymiarze 19 mm i koniec dalszy kości łokciowej oraz kość półksiężycowatą, wycinek grzebienia, panewki i powierzchni uchowatej kości miednicznych, fragment głowy kości udowej o wymiarze 40 mm oraz jej nasady dolnej, kawałki trzonów kości podudzia i koniec dalszy prawej kości strzałkowej, fragmenty kości skokowej, klinowatej i kości długich stóp.

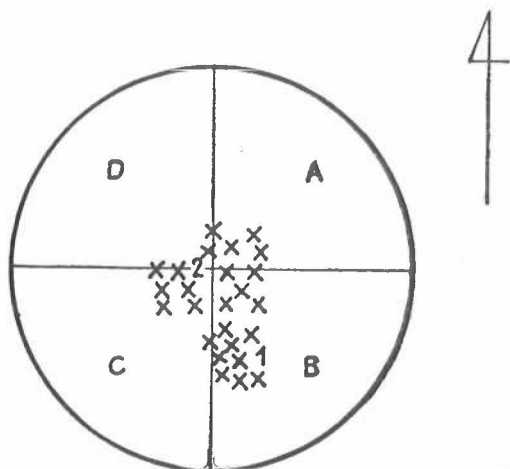
Jak wynika z przedstawionego opisu, są tu fragmenty prawie wszystkich kości osoby dorosłej. Kości dziecka są mniej licznie reprezentowane. Budowa kości jest delikatna, o czym między innymi świadczy gładka łuska kości potylicznej, delikatna rzeźba kości długich oraz niewielka grubość kości. Należy przyjąć zatem, że w kurhanie XXVI pochowano szczątki kostne młodej kobiety, zmarłej prawdopodobnie przed 35 rokiem życia, oraz małego dziecka, które nie przekroczyło 3 roku życia. Fakt występowania fragmentów z wszystkich części szkieletu sugeruje, że w kurhanie tym pochowano więcej niż 2 osoby.

Kurhan XLIV

Kości znajdowały się w dwóch większych skupiskach: nr 1 i nr 2 (ryc. 10), zlokalizowanych głównie w południowej części kurhanu. Kości oznaczone numerem 1 były przemieszane z fragmentami ceramiki. Jest ich około 140 g i są barwy szarobrazowej. Wyodrębniono kilka lepiej zachowanych fragmentów, jak: wycinek kości sklepienia czaszki o grubości 2—4 mm z nie zarośniętymi szwami, fragment łuski z otworem słuchowym zewnętrznym kości skroniowej, wycinek części skalistej tejże kości skroniowej oraz ułamek startej korony zęba trzonowego. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono jedynie niewielkie wycinki trzonów kości długich z substancją zbitą grubości 4 mm. Delikatna budowa kości oraz nie zarośnięte szwy sugerują, że szczątki te należą do młodej kobiety, około 25—30-letniej.

Kości oznaczone numerem 2 wydobyto z popielnicy znajdującej się

w grobie z obstawą kamienną. Według relacji archeologa, kości w popielnicy były ułożone w anatomicznym porządku. Większość z nich zginęła, zachowało się jedynie 100 g. Barwa ich jest zróżnicowana: biała, żółtawa, szara. Na wycinku grubości 3—4 mm kości sklepienia czaszki szwy nie zachowały się. Znajdują się tu też nieliczne wycinki kości sklepienia czaszki dziecka grubości 2 mm. Rzeźba łuski potylicznej jest

Ryc. 10. Siemirowice, gm. Cewice. Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie XLIV

Fig. 10. Siemirowice, Cewice district. Distribution of bone remains in barrow XLIV

miernie wykształcona (II). Jest też lewa część skalista kości skroniowej. Z kości pozaczaszkowych zidentyfikowano mało charakterystyczne wycinki żeber, kręgów i trzonów kości długich. Na tych ostatnich grubość substancji zbitej wynosi do 6 mm. Poza tym jest koniec dalszy prawej kości strzałkowej oraz uszkodzony bloczek kości skokowej i fragment pierwszej kości śródstopia. Większość fragmentów należała niewątpliwie do osoby dorosłej (być może kobiety), część — prawdopodobnie do dziecka. Wiek tych osób nie udało się określić.

W kurhanie XLIV pochowano więc co najmniej trzy osoby: dwie kobiety i dziecko.

Kurhan XLV

Popielnice w kurhanie rozmieszczone były nierównomiernie (ryc. 11). Szczątki kostne znajdowały się przede wszystkim w 6 naczyniach i tylko niewielką ich ilość (14 fragmentów) znaleziono w płaszczu kamiennym (ryc. 11, nr 1 i 2).

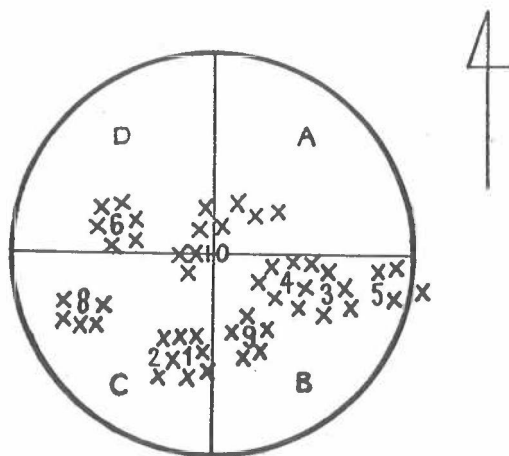
Popielnica 1 (ryc. 11, nr 3 i 4)

Popielnica zawierała około 190 g kości jasnej barwy, z których

wyróżniono: wycinki sklepienia czaszki grubości 4 mm z zarastającym oś wewnątrz szwem w okolicy „Bregma” i wycinki sklepienia czaszki grubości 1—2 mm dziecka; fragment szczęki dziecka; korzeń zęba przed-

Ryc. 11. Siemirowice, gm. Cewice, Rozmieszczenie szczątków kostnych w kurhanie XLV

Fig. 11. Siemirowice, Cewice district. Distribution of bone remains in barrow XLV

trzonowego; kawałek obojczyka; fragmenty żeber i trzonów kości długich osoby dorosłej i wycinki trzonów i nasad kości długich dziecka ze śladami po chrząstce. Kości należały prawdopodobnie do kobiety zmarłej przed 30 rokiem życia oraz do dziecka około 2-letniego.

Popielnica 2 (ryc. 11, nr 5)

Podobnie jak popielnica 1, popielnica 2 zawierała niewielką ilość (100 g) kości jasnej barwy. Z kości czaszki lepiej zachowały się: wycinki grubości 3—6 mm łuski kości potylicznej z prawie całkowicie zarosniętym szwem węglowym; fragment trzonu kości klinowej dziecka (?); ząb kręgu obrotowego o wymiarze 10/11 mm z wyrostkami na wierzchołku; fragmenty żeber i kości długich z dosyć grubą warstwą substancji zbitiej — do 7 mm.

Wydaje się, że te niekompletne, silnie przepalone szczątki kostne należały do mężczyzny około 35—55-letniego. Kości osobnika młodego, tak nieliczne, być może należały do dziecka lub też, co trudno ustalić z racji niewielkich rozmiarów fragmentów, do zwierzęcia.

Popielnica 3 (ryc. 11, nr 6)

Z popielnicy wydobyto około 950 g fragmentów kostnych jasnej barwy. Kości są przemieszane — należą do dwóch osób. Lepiej zachowały się małe wycinki kości sklepienia czaszki. Grubość ich waha się od 1 do 4 mm. Na kilku grubszych fragmentach zachowany szew węglowy jest otwarty, natomiast w obrębie szwu strzałkowego (*pars obelica?*)

blaszka wewnętrzna jest zarośnięta. Na wycinku kości czołowej łuk brwiowy jest lekko zaznaczony (I), a brzeg nadoczodołowy — ostry. Ponadto rozpoznano tu fragment kości klinowej oraz 4 części skaliste osoby dorosłej i dziecka oraz wycinek łuski z okolicy otworu słuchowego zewnętrznego kości skroniowych. Z żuchwy zachował się fragment trzonu z zębodołami zębów przednich oraz lewy wyrostek kłykciowy o wymiarach 16/7 mm. Są też korony zębów: trzonowego i przedtrzonowego, korzeń siekacza oraz kawałki innych zębów trudnych do zidentyfikowania. Z kości pozaczaszkowych zachowały się wycinki kręgów osoby dorosłej oraz fragment kręgu obrotowego z rozdwojonym zębem dziecka, dalej wycinki żeber i trzonów oraz nasad kości długich obu osób, a także kawałki miednicy i kości stępu osoby dorosłej.

Kości delikatnej budowy niewątpliwie należą do dwóch osób: kobiety zmarłej prawdopodobnie między 25 a 30 rokiem życia oraz małego dziecka zmarłego w pierwszych dwóch latach życia.

Popielnica 4 (ryc. 11, nr 7)

Popielnica zawierała 430 g fragmentów kostnych jasnej barwy o delikatnej budowie. Lepiej zachowały się: cienkie (4 mm) wycinki kości sklepienia z otwartymi szwami, fragment łuku jarzmowego, kawałki części skalistej kości skroniowej i korzenie bliżej nie zidentyfikowanych zębów. Z kości pozaczaszkowych wyróżniono: wycinki żeber, rozdwojony ząb kręgu obrotowego, fragmenty trzonów i nasad kości długich ze śladami po chrząstce, bloczek kości skokowej o przednim wymiarze 21 mm oraz kawałki kości śródstopia ze zrośniętymi głowami. Kości należą do starszego dziecka, zmarłego między 8 a 15 rokiem życia.

Popielnica 5 (ryc. 11, nr 8)

Znaleziono tu stosunkowo dużą ilość (1050 g) nie najlepiej przepalonych szczątków kostnych. Z kości czaszki zachowały się: niewielkie, grubości 4 mm, wycinki kości sklepienia; prawa i lewa część skalista oraz fragment łuski z głębokim dołem kości skroniowych; 3 wycinki trzonu żuchwy z miernej wielkości zębodołami; kawałki korzeni zębów, z których część ma czarną barwę. Z kości pozaczaszkowych występują dosyć duże fragmenty kręgów szyjnych, mniejsze fragmenty kręgów piersiowych i lędźwiowych; kawałki żeber; wąski i długi wyrostek kruczy łopatki; głowa kości promieniowej o wymiarze 20 mm i wycinki trzonów i nasad kości długich kończyn górnych i dolnych. Poza tym są fragmenty kości miednicznych oraz kości stóp.

Kości mają dosyć masywną budowę, jest ich też stosunkowo dużo, wydaje się zatem, że należą one do mężczyzny. Wiek trudno ustalić

z powodu braku dostatecznej liczby cech. Niemniej jednak, wydaje się, że osobnik ten zmarł przez 45 lub 55 rokiem życia.

Popielnica 6 (ryc. 11, nr 9)

Popielnica zawierała 280 g szczątków kostnych jasnej barwy. Lepiej zachowane wycinki łuski kości potylicznej mają grubość 14 mm, guzowatość potyliczna zewnętrzna jest wyraźnie zaznaczona (III), szwy nie zachowały się. Jest też prawa część skalista kości skroniowej. Z żuchwy zachował się fragment gałęzi z niskim, szerokim i tępym wyrostkiem dziobiastym. Z kości pozaczaszkowych bardziej czytelne są wycinki trzonów i nasad kości długich masywnej budowy.

Jakkolwiek kości jest mało, ich budowa sugeruje, że należą one do mężczyzny. Wieku jego z braku wyraźnych cech nie można ustalić.

Jama (ryc. 11, nr 10)

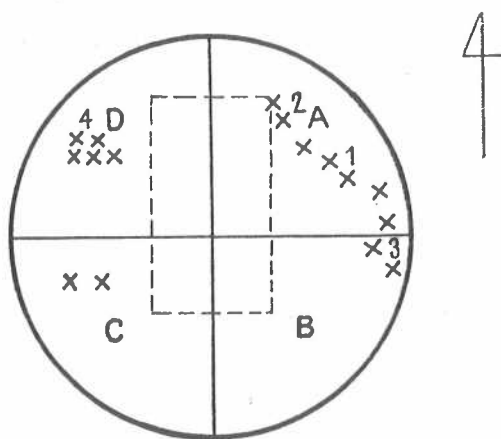
W jamie znajdował się bardzo uszkodzony korzeń zęba.

W kurhanie XLV w sześciu popielnicach znajdowały się kości bardzo drobno połamane, w większości nie były całkowicie przepalone. Kości w popielnicach są niekompletne. Dwie popielnice (1 i 3) zawierały pochówki podwójne: matki i dziecka. Nie wyjaśniona zostaje liczba osób w popielnicy 2, zawierającej szczątki mężczyzny i nieliczne szczątki osobnika młodego, które są tak mało czytelne, że trudno orzec, czy należą one do dziecka czy do zwierzęcia. W sumie w kurhanie XLV pochowano szczątki kostne ośmiu osób (lub 9 — niejasność w popielnicy 2), troje lub czworo dzieci, dwie kobiety oraz trzech mężczyzn.

Kurhan LXI

Kurhan LXI był częściowo zniszczony, znalezione kości rozrzucone w przemieszanej warstwie kurhanu w obrębie ćwiartki A, B i D (ryc. 12, nr 1, 2, 3 i 4). Ogółem z całego obiektu zebrano około 230 g fragmentów kostnych różnej barwy — od jasnej do czarnej. Lepiej zachowane to: różnej grubości (2—3 mm i 4 mm) wycinki kości sklepienia czaszki — szew strzałkowy zarówno na grubszych, jak i na cieńszych jest otwarty; fragment lewej kości jarzmowej; kawałek wyrostka sutkowego oraz części skalistej kości skroniowych. Z kości pozaczaszkowych można wyróżnić kilka wycinków trzonów kości długich, z których część jest delikatniej, część masywniejszej budowy.

Określenie przynależności opisanych wyżej szczątków kostnych jest problematyczne. Wydaje się, że należą one do co najmniej dwóch osób, i to młodych. Być może, są to szczątki młodej kobiety i dziecka.

Ryc. 12. Siemirowice, gm. Cewice.
Rozmieszczenie szczątków kostnych
w kurhanie LXI

Fig. 12. Siemirowice, Cewice district.
Distribution of bone remains in
barrow LXI

WYNIKI BADAŃ

Po dokładnej analizie morfologicznej szczątków kostnych oraz wykorzystaniu informacji archeologicznych określono liczbę osób pochowanych w 13 kurhanach. Trudne warunki eksploracji kurhanów nie pozwoliły na całkowicie pewne określenie liczby pochówków, a więc i liczby osób. Kurhany były bowiem nie tylko uszkodzone, lecz porastały je drzewa. Usuwanie zaś drzew, a zwłaszcza ich korzeni nie zawsze pozwalało na dokładne ustalenie liczby skupisk, popielnic czy grobów w obrębie kurhanu. Poza liczbą osób w przybliżeniu określono ich wiek i płeć (por. tab.).

Tabela

Występowanie szczątków kostnych w poszczególnych kurhanach

Kurhan	N	M	K	Dz	Do	Wiek	Wzrost	Uwagi
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I	2?	1?	1?			25—35	K? 160—164	Ryc. 1, nr 1, 2, 3, 4
II	1				1	< 30		Ryc. 2, nr 1, 2, 3
VI	1				1	35—45	160—164	Ryc. 3, nr 3 i 10
	1			1		2—5		Ryc. 3, nr 11
	1		1			< 30		Ryc. 3, nr 5
	1		1			25—35		Ryc. 3, nr 1 i 8
	1		1			25—30		Ryc. 3, nr 6
	1			1		10—15		Ryc. 3, nr 4
	1		1			25—30		Ryc. 3, nr 7
	1				1	16—18		Ryc. 3, nr 9

c. d. tab.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
VII	2		1	1		< 30 3—6		Ryc. 4, nr 1 i 2
VIII	1		1			25—35	160—164	Ryc. 5, nr 1 i 2
	2		1			18—25		Ryc. 5, nr 3
	1	1		1?		0		Ryc. 5, nr 7
	2		1			10—20 35		Ryc. 5, nr 8 i 9
grób	1				1	18—25		Ryc. 5, nr 4, 5, 6 i 10
IX	1		1			30—35		Ryc. 6, nr 1 i 2
XIII	2			1		2—3		Ryc. 7, nr 1, 2 i 3
				1		8—14		
XXI	2		1		1	< 35 2—4	160—164	Ryc. 8, nr 1
XXVI	2		1	1		< 35 < 3	159—160	Ryc. 9
XLIV	3		1	1		?		Ryc. 10, nr 1
			1?			20?		Ryc. 10, nr 2
LXV	2	1	1	1		< 30	171—175	Ryc. 11, pop. 1
	1					< 2		Ryc. 11, pop. 2
	2		1			35—55		Ryc. 11, pop. 3
	2			1		25—30		Ryc. 11, pop. 4
	1			1		< 2		Ryc. 11, pop. 5
	1	1				8—15		Ryc. 11, pop. 6
	1	1				< 45—55 ?		
LXI	2?		1?	1?		25? 10?		Ryc. 12
Razem	40	5	17	13	5			

Objaśnienie skrótów:

N — liczba osób, M — mężczyzna, K — kobieta, Dz — dziecko, Do — osoba dorosła.

Na podstawie wyników badań przedstawionych w tabeli można stwierdzić, że:

- Liczba osób w poszczególnych kurhanach jest zmienna i wynosi od 1 do 8.
- Ogółem w 13 kurhanach pochowano prawdopodobnie 40 osób, w tym 13 dzieci. Spośród osób dorosłych wyróżniono szczątki szkieletów 17 kobiet, 5 mężczyzn oraz 5 osób młodocianych, zmarłych w wieku powyżej 16 lat, których płci nie udało się określić.
- Wiek kobiet w chwili śmierci nie przekraczał 30 lat, mężczyźni umierali w nieco starszym wieku, dzieci najliczniej w pierwszych latach

życia. Wiek w chwili śmierci osób, których płci nie udało się ustalić, waha się w granicach od 16 do 45 lat.

- Kości na ogół są dobrze, a nawet bardzo dobrze przepalone; często towarzyszące im węgielki.
- Większość szczątków kostnych ma bardzo małe wymiary (1×1 cm), fragmentów dobrze zachowanych o wymiarach większych jest stosunkowo mało.

JUDYTA GŁADYKOWSKA-RZECZYCKA

ANTROPOLOGICAL ANALYSIS OF CREMATORY REMAINS OF HUMAN BONES FROM LUSATIAN CULTURE BARROWS AT SIEMIROWICE, CEWICE DISTRICT

Summary

Burnt bone remains from a barrow cemetery dated as the IV—V period of the Bronze Age and discovered in Siemirowice, Cewice district, were studied and written up. Material originated from 13 barrows discovered in three excavation seasons of 1971—73.

It was found that:

1. The number of corpses in particular barrows varied from 1 to 8.
2. 40 corpses were probably buried in 13 barrows, this including 13 children. The adult remains distinguished included the skeletons of 17 women, 5 men and 5 young persons of over 16, whose sex could not be determined.
3. At the time of death, the age of the women did not exceed 30, the men were somewhat older, the children being infants in the majority. The age of those whose sex could not be determined, varied from 16 to 45.
4. In general, the bones are well- and even very well-burnt; they are frequently accompanied by burnt wood or charcoal.
5. Most of the bone remains are small in size ($1 \text{ cm.} \times 1 \text{ cm.}$), there being very few well preserved larger fragments.